

Драгоманско блато и Чепън планина – формираща се дестинация за алтернативен туризъм

Д. Алексова^{*,1}

¹ Нов Български Университет, ул. Монтевидео 21, София 1618, България

Dragoman marsh and Chepan Mountain - developing Destination for alternative tourism

D. Alexova^{*,1}

¹ New Bulgarian University, 1618 Sofia, 21 Montevideo str. Bulgaria

Key words alternative tourism, biodiversity, education, sustainable development, wetland

The survey covers the territory of Dragoman Marsh – the largest natural karst wetland in Bulgaria and Chepan Mountain, situated near the town of Dragoman. The destination is Natura 2000 site, storing a number of significant conservation plant and animal species. An analysis of the potential for alternative tourism has been made, including the recreation potential, development of educational tourism, the degree of involvement of local people in environmental activities and additional services supply. The role of the new visitor center, proposals for new tourist attractions and opportunities for observation of interesting plant and bird species is examined, in order to offer an integrated tourist product. The following are guidelines for the sustainable development of unknown tourist destination out of the popular routes, which contributes to the promotion and conservation of natural resources in a wetland with significant biodiversity.

1. Обхват на изследването

Изследването обхваща района на Чепън планина и Драгоманското блато - най-голямата карстова естествена влажна зона в България. Територията попада в пределите на Европейската екологична мрежа Натура 2000 и въпреки че е разположена в граничен район извън утвърдените туристически маршрути, дестинацията притежава значително консервационно значение, богато биологично разнообразие и туристически потенциал.

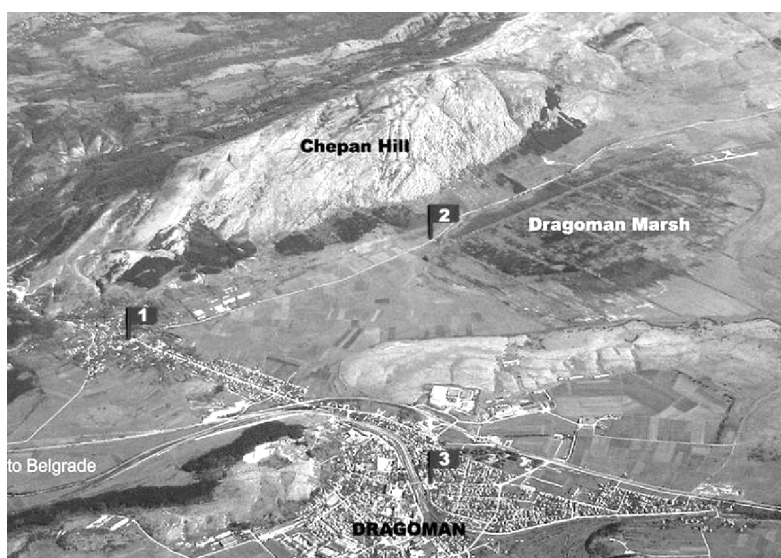
Влажните зони в своята същност се характеризират като територии, в които водата покрива почвата или присъства в повърхностния ѝ слой. Това са езера и блатата, реки и заливни тераси, влажни ливади, крайбрежни зони, които са изключително богати по отношение на биологично разнообразие и CO². Те могат да бъдат постоянни или сезонни, естествени и изкуствени. През 1900 г. влажните зони заемат 2% от територията на България (~2 000 km²), а през 1970 г. – едва 0.1%. Най-сериозно пострадали през този период са зоните около река Дунав, Тракия и Софийското поле, които са пресушени за обработваеми земи или превърнати в язовири и рибарници [1].

Драгоманското блато е с големина 400 ha и е разположено в обширна котловина, заобиколена от варовикови възвишения в подножието на планината Чепън, на около 800 m от град Драгоман. Подобно на повечето влажни зони в България, блатото е било унищожено през 50-те години на XX век. След прекратяване на отводнителните мероприятия от 1990 г. и възстановяване на предишния му облик, то

* Автор за кореспонденция: e-mail daleksova@nbu.bg

се превръща в най-важното местообитание на водолюбива птици в Софийска област. Възстановяването, опазването и популяризирането на природната територия през последните няколко години се осъществява от Сдружение за дивата природа „Балкани”, които извършват редица консервационни дейности: изследване на птиците; изкупуване на земи; екологично образование; изграждане на посетителска инфраструктура; залесяване, възстановяване на видове и влажни ливади; изграждане на изкуствени влажни зони; работни дейности с участие на местни жители и насърчаване на доброволчество; изготвяне на план за управление НАТУРА 2000; изграждане на посетителски център за влажните зони; използване на биомаса за енергия¹; създаване на изкуствени влажни зони и др. [1].

Планината Чепън е типичен карстов район с разнообразни местообитания, разположена южно от централното било на Западна Стара планина. Южният склон е сравнително безлесен, с непристъпни скали, интензивно слънчево лъчение и степна растителност. Северният склон е покрит с дъбови, габърви и букови гори. Въпреки сравнително малката си територия, планината съхранява множество редки и застрашени животински и растителни видове, от които 5 български и 6 балкански ендемита. 20-километровото било се издига в посока запад-изток над гр. Драгоман, Драгоманското блато и влажните ливади до с. Цръклевци. Най-високият връх е Петровски кръст (1206 m) [2].

Фиг.1. Местоположение и обхват на дестинацията²

2. Консервационен статус и биологично разнообразие

Защитените зони BG0002001 „Раяновци” по Директива 79/409/ЕЕС за опазване на дивите птици и BG0000322 „Драгоман” по Директива 92/43/ЕЕС за запазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна, представляват част от Европейската екологична мрежа Натура 2000 и обхващат влажни ливади между гр. Драгоман и с. Цръклевци, включително Драгоманското блато, рида Чепън, а на юг карстовите хълмове от Драгоман до землищата на селата Безден, Богъовци и Понор. В по-голямата си част територията обхваща влажни ливади, през по-голямата част от които преминават отводнителни канали, с върби и тополи, както и ивица от тръстика, типична блатна растителност и водни огледала. През 1997 г. територията е обявена от BirdLife International за Орнитологично важно място, а от 2011 г. вече е част от Конвенцията за влажните зони с международно значение и по специално като

¹ Прилагане на опит от Полша за производство на пелети и брикети от влаголюбива растителност

² Номерирани обекти на картата, както следва: 1. Център за опазване на влажните зони, 2. Драгоманско блато и Чепън планина, 3. гр. Драгоман

местообитание на водолюбиви птици, т. нар. Рамсарска конвенция. През 2005 г. е внесено предложение за обявяване на Драгоманското блато за защитена местност, но все още липсва законова защита съгласно националното природозащитно законодателство [3].

В района на Драгоманското блато и планината Чепън се срещат 140 растителни вида, включващи шахматовидна ведрица (*Fritillaria meleagroides*), ниска теменуга (*Viola pumilla*) и урумово лале (*Tulipa urumoffi*). Установени са 1 вид риба, 7 вида земноводни, 10 вида влечуги, над 160 вида птици и 16 вида бозайници. Богатото разнообразие от птици обхваща видове като голям воден бик (*Botaurus stellaris*), малък воден бик (*Ixobrychus minutus*), орел-рибар (*Pandion haliaetus*), ръждива чапла (*Ardea purpurea*), орел-змияр (*Circus gallicus*), сокол-скитник (*Falco peregrinus*), керкенец (*Falco tinnuculus*), белоопашат мишелов (*Buteo rufinus*), черен щъркел (*Ciconia nigra*), бял щъркел (*Ciconia ciconia*), кокилобегач (*Himantopus himantopus*), гарван гробар (*Corvus corax*), фиш (*Anas penelope*) и др. От птиците с европейско природозащитно значение са 84 вида, като в категория световно застрашени (SPEC1) попадат 6 вида, а в категориите “застрашени в Европа” (SPEC2 и SPEC3) – 66 вида; 45 вида са записани в Червената книга на България. Мястото е от световно значение за гнездящия тук ливаден дърдавец (*Crex crex*). Защитена зона «Раяновци» и в частност Драгоманското блато е едно от най-важните за страната за полската бърбрия (*Anthus campestris*), белооката потапница (*Aythya nyroca*), късопръстата чучулига (*Calandrella brachydactyla*) и градинската овесарка (*Emberiza hortulana*). Поддържа значителни популации на орела змияр (*Circus gallicus*), пъдпъдъка (*Coturnix coturnix*), червеногърбата сврачка (*Lanius collurio*) и горската чучулига (*Lullula arborea*) [1].

3. Възможности за развитие на алтернативен туризъм

През последните години се наблюдава нарастване популярността на Драгоманското блато и Чепън планина като място за отдых, пешеходни преходи и наблюдение на дивата природа. Изградена е лека туристическа инфраструктура, която включва маркирани маршрути, мостчета, кула за наблюдение, информационни табелки и посетителски център. Не може да говорим обаче за устойчиво развитие на какъвто и да е вид алтернативен туризъм без ангажимент от страна на местното население. Основен недостатък на изследваната дестинация е, че все още не се предлагат средства за подслон и места за настаняване. По проект на СДП „Балкани” е проведено обучение за селски туризъм на 20 човека от Драгоман, включващо учебно пътуване до природен парк „Беласица”, но въпреки това все още липсва интерес за предлагане на къщи и стаи за гости. Програмата по туризъм на сдружението предвижда формиране на общ продукт с другите общини. За целта е необходимо изграждане и подобряване на съществуващата обща и специализирана инфраструктура. По заявка могат да бъдат проведени програми за образователен туризъм и едномесечни екскурзии, включително специализирани – ботанически, орнитоложки, наблюдение на пеперуди и др. Като цяло, обаче, липсва интерес от страна на туроператори за включване на дестинацията в свои програми. Основните туристически атракции са съоръженията за наблюдение на птици в Драгоманското блато, маркираният познавателен маршрут и посетителският център в гр. Драгоман.

3.1. Образователен туризъм и доброволчество

Целите на образователния туризъм и насърчаването на доброволството, в най-голяма степен при ученици, студенти и местни жители, са свързани с формиране на екологично възпитание, грижа за околната среда, изучаване обитателите на района и привличане на местното население в дейностите на сдружението. СДП «Балкани» организира редица образователни и доброволчески мероприятия, свързани с изграждане на туристическа инфраструктура при Драгоманското блато и Чепън планина, лекции и презентации на природозащитна тематика, залесявания с местни видове, дейности свързани с опазване на биологичното разнообразие и др. По-мощни мероприятия са младежките доброволчески лагери през 2006, 2008 и 2009 г. и стартиралият през 2009 г. Клуб по екология и опазване на околната среда.

Доброволческият младежки лагер в Драгоман и Тешево (2006) представлява съвместна инициатива между български и белгийски организации, с участие на 25 младежи от България и Белгия. Основните дейности при Драгоманското блато по време на лагера са свързани с наблюдение и опръстеняване на птици, поставяне на гнезда за щъркели, инвентаризация на водните кончета, плаване из блатото с каяк, представяне на лекции за биологичното разнообразие и др.

Доброволческият лагер в Драгоман (2008) е организиран с цел подобряване на посетителската инфраструктура на Драгоманското блато, изградена от СДП «Балкани», стимулиране на екотуризма и повишаване на положителното отношение на местните хора към природата. Общо 21 доброволци от цялата страна участват в опръстеняване на птици, реконструкция на съществуващата пътека в Драгоманското блато, маркиране на образователна пътека в планината Чепън, ремонтът на сградата на читалището в Драгоман, провеждане на образователни лекции, водени от експерти на МОСВ, община Драгоман, Софийски университет и Института по зоология на тема опазване на влажните зони и устойчив туризъм.

Доброволческият лагер в Драгоман (2009) продължава дейностите по изучаване, възстановяване и устойчиво ползване на природните ресурси в района. По време на лагера е открит Природозащитният център за влажните зони и това поставя началото на неговото функциониране за целите на екологичното образование. Други дейности включват подкрепа на кампанията за повишаване информираността на местните хора относно природозащитния статус на сухоземните костенурки, разходка в блатото с цел изследване на водни кончета и други безгръбначни обитавачи влажната зона, както и мониторинг на чапловата колония.

Клуб по екология и опазване на околната среда за ученици от прогимназията при СОУ „Христо Ботев“ гр. Драгоман води началото си от есента на 2009 г. Основните модули, заложи в програмата включват: лекции и презентации за значението на влажните зони и тяхното опазване; обитателите на Драгоманското блато и карстовата Чепън планина; придобиване на умения за работа с бинокъл, определител и зрителна тръба; участие на учениците в природозащитни дейности провеждани от Сдружението – залесяване с местни дървесни видове, поставяне на къщички за птици, опръстеняване и мониторинг на птици и др.

СДП „Балкани“ периодично провежда също така специализирани програми и посещения на деца от столични училища. За периода есен 2009 г. и пролет 2011 г. е имало около 800 посетители³.

Насърчаването на доброволчеството е свързано с работни дейности, включващи участие на местни жители: залесяване, възстановяване на видове и влажни ливади; изграждане на изкуствени влажни зони; маркиране и поддържане на пътеки и др.

3.2. Познавателен маршрут Чепън – „В духа на бухала и бадема“

Познавателният маршрут е маркиран през 2008 г. и преминава през най-разнообразни терени, откъдето се откриват невероятни гледки към околните планини, сред които Западна Стара планина, Понор, Витоша, Рила, Люлин, Руй, Завалска в България и Сува планина и Видлич в Сърбия. Маршрутът е със средна трудност и продължителност около 5 часа. Маркиран е от СДП „Балкани“ с лентова маркировка бяло-синьо-бяло и каменни пирамиди, с два варианта за слизване: в Големо Малово или Летница. Освен характерните растителни и животински видове по продължение на маршрута има и археологически и исторически забележителности. На най-високия връх Петров кръст (1206 m), в подножието на стар каменен кръст, се намират останки от тракийско светилище изградено в чест на бог Себазий - номадски конник и небесен баща на боговете. След траките, славяните и българите са почитали това място, а в наши дни всяка година на 29 юни при каменния кръст се отбелязва Петровден. През планината преминава част от древен римски път *Via Militaris* (*Via militaris*), който минава през Белград (*Sigindunum*), Ниш (*Naissus*), София (*Serdica*), Одрин (*Hadrianopolis*) и стига до Константинопол [3].

³ По данни на Сдружение за дивата природа „Балкани“

3.3. Център за опазване на влажните зони „Драгоманско блато”

Центърът се помещава в реновираната и оборудвана сграда на бившото читалище на град Драгоман и разполага с 3 помещения: зала с 45 места, оборудвана с мултимедиен проектор, екран, и експозиция, санитарен възел и стая с информационни материали и сувенири. По своята същност представлява първият и единствен специализиран център около София, предназначен за срещи, уроци, лекции и семинари на ученици и природозащитници от всички възрасти на тема опазване на влажните зони и карстовите форми. Експозицията за влажните зони е предназначена както за деца, така и за възрастни и включва информационни пана на теми: „Рамсарска конвенция за влажните зони”, „Значение на влажните зони – за хората и природата”, „Унищожаване и заплахи за влажните зони в България”, пано за реките „Повече място за реките, повече сигурност за хората”, както и два електронни интерактивни модула: Модул „Познавате ли птиците на Драгоманското блато” и Модул за „Драгоманското блато през годините”. Също така има справочник за природозащитните дейности в района, магнитен пъзел с характерните растителни и животински видове на блатото и Чепън планина и аквариум, представящ някои водни обитатели, характерни за Драгоманското блато – риби, водни скорпиони и насекомоядни растения [3].

3.4. Туристически продукти

Предлагането на туристически продукти е все още слабо и не отговаря на потенциала на дестинацията. Единственият туроператор, който предлага туристическа програма „В царството на тръстиките и водните лилии”, съвместно със СДП „Балкани”, е „Травентурия” ООД. Програмите са едnodневни, предназначени предимно за ученици и включват тръгване от пл. „Ал. Невски” или съответното училище и трансфер до Центъра за опазване на влажните зони „Драгоманско блато, прожекция на филм „Живото блато”, мултимедийна презентация и беседа с учениците. Следва трансфер до началото на познавателния маршрут, където учениците се разделят на две групи. Едната група извършва наблюдения с бинокъл и зрителна тръба от наблюдателната кула, ползвайки съобразен с възрастта и знанията им определител и с помощта на експерт определят някои от птиците в тази част на влажната зона. Същевременно другата част се запознават с растителните видове. След половин час групите си разменят местата и дейностите. Следва обяд на открито или в сградата на центъра, в зависимост от атмосферните условия и кратка експедиция по Чепън планина. Участниците в прехода имат възможността да се запознаят с различни карстови форми – кари, въртопи, пещера и понор, както и интересни растителни и животински видове, в зависимост от сезона. Програмата завършва с беседа в природозащитния център и връщане в София около 17.00 ч. Пакетът включва професионален екскурзовод от агенцията, местен експерт, автобусен превоз София - Драгоман - София, предоставяне на бинокли и зрителни тръби и медицинска застраховка [4].

Едnodневни туристически програми, с включен транспорт, обяд и местен водач могат да се организират и за чуждестранни групи или индивидуални туристи от България и чужбина. Програмите могат да бъдат както обзорни с познавателна цел за живата и нежива природа на региона, така и специализирани с цел наблюдение на птици или растения.

3.5. Проблеми и перспективи за развитие на алтернативен туризъм в дестинацията

Основните проблеми за развитие на алтернативен туризъм в района на Драгоманското блато и Чепън планина са свързани с липсата на места за настаняване и средства за подслон, както и липса на ангажираност от страна на местното население по отношение предлагане на основни и допълнителни туристически услуги. Тези фактори влияят изцяло негативно върху туристическото търсене. Туристите са склонни предимно към едnodневни посещения, които изключват възможността за комплексно използване на туристическите ресурси и генериране на приходи за местната общност. Природозащитният център за опазване на влажните зони „Драгоманско блато” представлява най-

значимия ресурс на дестинацията за организиране на обучения, кръжоци, презентации и други събитийни прояви, но потенциалът му не е изцяло усвоен. Експозицията не е достатъчно богата и атрактивна, а интерактивните елементи са недостатъчни. Все още не се предлагат достатъчно сувенири, информационни материали и платени услуги, което допълнително възпрепятства издръжката на центъра.

Близостта със столицата и лесният достъп на Драгоманското блато и Чепън планина от една страна влияят благоприятно върху туристическото търсене, но същевременно водят до предпочитания към индивидуални неорганизирани посещения и незаинтересованост от страна на туристите да ползват туристически пакети и местни водачи. Друг недостатък е, че дестинацията не е достатъчно популярна и е разположена встрани от утвърдените туристически маршрути. Тенденцията в съвременния туризъм е към по-краткотрайни пътувания, включващи посещения на повече туристически забележителности⁴. Поради тази причина е необходимо да се разработят съвместни програми и маршрути със съседните общини. Има възможност за организиране на разнообразни туристически програми с културна, историческа, религиозна или екологична насоченост, в които могат да се включат някои от по-значимите туристически обекти в региона: Разбоишкият манастир "Въведение Богородично", Годечкият манастир "Свети Дух", местността Пеклюк край с. Гургулят и пещера Пеклюка, Гургулятска скала, останки от историческо селище, както и Пантеонът в селото.

Дестинацията притежава потенциал за развитие, както за отделни видове алтернативен туризъм, така и за съчетаването им и предлагане на комплексен туристически продукт. Регионът разполага с отлични възможности за велотуризм, но за целта е необходимо да бъдат маркирани, обезопасени и популяризираны маршрути с различна продължителност и трудност. Условия за парапланеризъм има на билото на Чепън планина. Спелеотуризм може да се развива в неблагоустроените пещери при Чепън и Пеклюка, Темната дупка при с. Калотина и др. Селският туризъм все още не е развит, но има значителен потенциал за развитие. В момента единственият обект, предлагащ качествен продукт за селски туризъм, е семеен хотел „Алексиевата къща» в с. Гургулят. Пазарен сегмент, който предстои да бъде развит е събитийният туризъм и организирането на тим билдинги в Центъра за опазване на влажните зони.

4. Заключение

В заключение може да се обобщи, че дестинацията предлага отлични условия за различни видове алтернативен туризъм – екологичен, приключенски, селски и аграрен, културно-исторически и религиозен, образователен, събитийен и др. Умелото съчетание на няколко от изброените видове алтернативен туризъм в изследвания регион и околностите му гарантира формиране на комплексен и разнообразен туристически продукт, насочен към различни пазарни сегменти.

Устойчиво развитие на дестинацията може да се постигне, като се продължи насоката за ангажиране на местното население в работни дейности и обучения, както и чрез насърчаване на публично-частните партньорства между отделните заинтересовани страни. Единствено по този начин туристическият потенциал може да бъде оползотворен ефективно, като същевременно не се оказва натиск върху околната среда и се подпомага развитието на местната общност.

Благодарности. Авторът изказва своята благодарност на Сдружение за дивата природа „Балкани” за предоставените материали и насоки по време на изследването.

Литература

- [1] <http://www.balkani.org>
- [2] Е. Лозанов, Х. Тишков и Д. Терзийска. Туристически ресурси в България, (изд. „Сиела”, С., 2001) 351 с.
- [3] <http://www.natura2000bg.org>
- [4] <http://traventuria.com>

⁴ По данни на Световната туристическа организация